

**Hvad er mobning og hvordan
kan man forstå fænomenet?**
*- Beskrevet med udgangspunkt
i eXbus' definition og begreber*

Faglig introduktion til mobning. Definition af mobning og relevante begreber fra eXbus

Indledning

eXbus (Exploring Bullying in Schools) er et stort forskningsprojekt fra DPU, Aarhus Universitet, som siden 2007 har bidraget betydningsfuldt til mobbeforskningen (www.exbus.dk). Forskningen herfra peger på at mobning ikke skal forstås som et spørgsmål om enkelte børn og deres personligheder, men om sociale processer og komplekse gruppedynamikker, der udspiller sig i en destruktiv kultur. Selvom eXbus-projektet primært har udgangspunkt i grundskolen beskriver forskerne mobning i almindelighed, sådan at resultater og teoretiske begreber kan bruges af alle. Teksten her vil bl.a.

introducere eXbus' forståelse af mobning som et socialt fænomen. Det bliver gjort på baggrund af det teoretiske og begrebslige afsæt som forskerne i eXbus har udviklet. Først præsenteres det mobbesyn som er udgangspunktet for definitionen af og forklaringen på mobning. Definitionen gennemgås og forklares efterfølgende. Derefter vil nogle af de mest centrale begreber udviklet i eXbus blive forklaret. Alle begreber er udviklet inden for en ramme, hvor mobning forstås som et socialt fænomen der skal undersøges, forstås og løses mellem de mennesker, der befinder sig inden for et givent fællesskab. Begreberne der behandles i denne artikel er: foragt- og værdighedsproduktion, longing for belonging – eller længsel efter at høre til, social eksklusionsangst, moralske ordener, moralnedsmeltning og 'de mange kræfter'. Citater anvendt i teksten er rekonstruktioner fra interview med elever mellem 3. og 8. klassestrin

En fællesskabsorienteret forståelse af mobning

Udgangspunktet for eXbus er at forstå mobning som et socialt fænomen, der opstår i bestemte sociale sammenhænge hvor mennesker er nødt til at være sammen, både fysisk og virtuelt. Det kan være skoler, arbejdspladser, børnehaver eller andre institutioner såvel som på sociale medier. I eXbus forstås individet ud fra en socialpsykologisk tilgang. Det vil sige, at mennesker forstås som individer, der grundlæggende skaber identitet ved at udvikle sig i og sammen med de konkrete omgivelser de er i. Skoler og institutioner skaber rammer for børn og unges fællesskaber i deres hverdagsliv. I disse fællesskaber skal børn/elever/studerende orientere sig om for eksempel, hvordan man er sammen og hvad der skal til for at være 'passende' eller 'rigtig'. I nogle klasser er det 'cool' at være rigtig dygtig til fag, i andre klasser vil dét at være god til fag betyde, at man bliver set på som en "nørd" (Kofoed & Søndergaard 2009, 2013, Christoffersen, 2014). In- og eksklusionskriterierne kan på den måde skifte fra kontekst til kontekst. At der er så mange måder at være sammen på, og at man aldrig på forhånd kan sige hvad der er inkluderende og ekskluderende i en bestemt klasse betyder for den enkelte fagprofessionelle, at man ikke altid har noget bestemt at vurdere ud fra, når man vil undersøge hvem der er inde og ude. Mobningens udtryk og form kan, fordi mennesker og kontekster er forskellige, variere i det uendelige. For at fange de komplekse mønstre der skaber mobning har fokus i forskningsprojektet eXbus derfor primært været på hele klasser, grupper og skoler – samt på klassernes historie. Fokus bliver lagt på de sociale sammenhænge individer indgår i og individer bliver set som nogle der handler og agerer ud fra disse sociale sammenhænge.

At individer bliver forstået som nogle der bliver skabt i og af de fællesskaber de indgår ind, gør også noget ved, hvor og hvordan man placerer ansvar og skyld i forhold til mobning. Så kernen i eXbus' forskning er, som mobbeforsker Helle Rabøl Hansen siger det, at:

"Det mest afgørende ved nyere mobbeforskning er, at den udfordrer den ensidige skyldsudpegning af offeret eller af udøveren og ser bagom eller uden om individet og ind i fællesskaberne" (Hansen 2018:8)

Fokus i det fællesskabsorienterede mobbesyn rettes mod det der sker i fællesskaberne – mellem og omkring individerne. På den måde bliver skyld og ansvar i denne mobbeforståelse fordelt helt anderledes, når man skal analysere mobbemønstre, og arbejde med forebyggelse, end der, hvor man anskuer mennesker som individer, der primært handler ud fra en bestemt personlighedsstruktur. Det spiller en afgørende rolle for, hvordan mobning overhovedet kan forstås og dermed også for, hvordan man som fagprofessionel kan handle på det. Om lidt præsenteres eXbus definition af mobning, ligesom nogle af de centrale begreber også gennemgås. Men inden vi når til det, skal vi først se nærmere på grundforståelsen i eXbus forståelse af 'fællesskaber'.

Hvad skaber fællesskab?

Et fællesskab kan lyde som noget positivt vi alle forstår på samme måde og er en del af, men fællesskaber kan også være forskellige undergrupperinger inden for samme gruppe, eller noget der adskiller 'os' fra 'de andre'. Et fællesskab kan være fællesskabet mellem fodboldspillere, gymnastikpigerne – eller defineret ud fra snævre og måske endda varierende/dynamiske forhold, som sikrer at kun bestemte personer får adgang til et eksklusivt fællesskab. I de forskellige fællesskaber hersker der dagsordener, som udvikler sig til forskellige standarder og regler for, hvordan det er passende og upassende at tænke og gøre, og også indimellem standarder og regler for hvordan man skal se ud. I grupperne er der hierarkier hvor nogle anses som mere populære end andre. Ofte ser vi, at fagprofessionelle tror, at det er de fagligt stærke elever, der er de mest populære, ganske simpelt fordi de ofte er det hos lærerne. Men det kan i nogle sammenhænge være direkte modsat, f.eks. der hvor elever der gerne vil være seje i deres fællesskab, skal udfordre lærere og undervisningsrum med modstand og opposition. De fællesskaber der etableres i en elevgruppe, og de agendaer og in- og eksklusioner der etableres der, kan derfor være ganske svære at få øje på for fagprofessionelle. Helle Rabøl Hansen skriver bl.a.:

"Elever i klasseværelset agerer ikke altid ud fra undervisningsfællesskabet med lærerne, men i lige så høj grad ud fra deres tilhørsforhold i elevgruppen. Og i klasseværelset agerer lærerne heller ikke altid ud fra undervisningsfællesskabet med eleverne men også ud fra deres lærerværelses-vi. Endelig er der den grundlæggende strukturforskel, at skolen er en arbejdsplads for lærerne men et undervisningsarrangement for eleverne, som de er forpligtet til at deltage i. Der er på den vis tale om forskellige arter af fællesskaber, men ikke desto mindre eksisterer der en forventning om at disse fællesskaber flyder sammen til et fællesskab med samme interesser omkring undervisning." (Hansen 2011:184).

Og ligesom der er forskellige arter af fællesskaber er der også forskellige muligheder for deltagelse afhængig af den position man har. Hansen fortsætter:

*“Selv om stort set alle, der bor i Danmark og er over seks år, har erfaringer med skoleliv, har alle ikke de samme kulturelle forståelser af ”skoleliv”. For eksempel vil kulturen omkring ”skoleliv” ikke have den samme betydning for en 11-årig pige som for hendes forældre, hendes lærer eller en politiker. Kultur forstås og bruges på forskellige måder, og man deltager fra forskellige positioner, alt efter hvem man er. Samtidig har alle en idé om, hvad der er tale om, når der bliver sagt ”skole”.
(Christoffersen & Petersen, 2011:21-22)*

Men man kan altså tilgå 'den samme kultur' på mange forskellige måder, alt efter hvem man er og hvilke forventninger der er til en, og hvad ens formål er.

Hvordan vi bliver mødt af andre - og selv møder andre, både når vi selv vælger fællesskabet, og når vi skal være et bestemt sted - er med til at forme os som mennesker. I fællesskaber, hvor der er meget utryghed og mistillid, er der en forøget risiko for, at der opstår mobning som et forsøg på at etablere tryghed som en længsel efter at høre til. Tilhørsforholdet handler i så fald blot om at holde andre ude. Det kan lindre ens egen angst for at være udenfor. Fællesskaber kan på den måde have både åbninger mod noget og nogen bestemte - og samtidig have grænser for, hvor man kan deltage. Det, der afgør om man kan være inde eller ude, vil ofte være sat i forhold til graden af in- og eksklusionens præmisser og tolerancekultur.

Det er ikke altid, at de fagprofessionelle kan se de uformelle fællesskaber der er i en klasse eller en børnegruppe. De mindre sub-fællesskaber kan blive bundet sammen af noget, der går under den fagprofessionelles radar, og derfor kan det være overordentligt vanskeligt at vide præcist, hvad der sker, og hvad der dømmes inde og ude på.

Teoretisk forklaring af mobning

Den definitionen af mobning, som benyttes af flere forskere fra eXbus, er skrevet af professor Robin May Schott, og professor Dorte Marie Søndergaard (Schott & Søndergaard 2014). Den er her oversat til dansk af Dorte Marie Søndergaard og lyder:

- Mobning er en intensivering af marginaliseringsprocesser, som opstår i konteksten af de inklusioner og eksklusioner, som skaber grupper.
- Mobning opstår når fysisk, social eller symbolsk eksklusion bliver ekstrem, uanset om denne eksklusion foretages med bevidst intention om at skade, eller om den opleves skadende af den/dem, det går ud over.
- En af de centrale mekanismer i mobning er den sociale eksklusionsangst, som tilsyneladende kan lindres gennem produktionen af foragt.
- Denne foragt for nogen eller noget kan udtrykkes gennem handlinger, der for eksempel ydmyger, trivialiserer eller usynliggør en person, som skader person eller ejendom, misbruger sociale medieprofiler eller spreder ydmygende oplysninger via digital kommunikation.
- Selvom nogle deltagere i en social gruppe kan opleve sådanne marginaliseringsprocesser som positive, så udgør det at berøve et individ den sociale anerkendelse, der er nødvendig for oplevelsen af værdighed, en form for psykisk tortur for den person der rammes.

(Schott & Søndergaard 2014:16-17) (Søndergaards oversættelse)
I det følgende udfoldes definitionen.

Når der tales om en intensivering af marginaliseringsprocesser kan det forstås sådan, at sociale spilleregler, som giver adgang til et fællesskab, strammer til. Samtidig sættes tolerance og omsorg overfor nogle bestemte personer eller handlinger ud af spil og nogen eller noget skubbes uden for eller ud på kanten af fællesskabet. Marginaliseringen intensiveres således.

Der vil altid være eksklusion og hierarkisering hvor mennesker er sammen, men i grupper med mobning er eksklusionen ekstrem, og der skal ofte ikke ret meget til, før man træder ved siden af, især hvis man er en af dem, der ikke er højt placeret i hierarkiet. Hierarkiseringen vil ofte også være meget stram, og der er typisk nogle, der vil være mere populære end andre. Det er de mest dominante individer, der har ret til at udpege, hvem og hvad der dømmes inde og ude, mens andre ikke kommer i nærheden af sådanne privilegier. Jo mere de dominante personer bruger deres ret til at udstøde andre, jo mere vil man kunne få øje på mobning. Det er ikke altid, at (mobbe)handlinger er bevidste, og at de, der mobber, har intentioner om at skade en anden. Somme tider handler det om, at kulturen og fællesskabet i en klasse er blevet så stram, og tonen så hård, at det bare er sådan, det er blevet. Altså bliver marginaliseringsprocesser en normaliseret del af måden at være sammen på. Når man foragter nogen sammen med andre, kan man lindre sin egen angst for at blive holdt udenfor og samtidig passe på sin egen plads i hierarkiet. Man kan ved at foragte andre, lindre ens egen angst for at blive ekskluderet, og dermed få en fornemmelse af at høre til. Foragten kan give en oplevelse af tryghed i en klasse, hvor man skal vogte på hinanden for at føle sig sikker. Både social eksklusionsangst og foragtproduktion, som er begreber, der bruges i forklaringen herover, vil blive forklaret nærmere nedenfor, men set i forhold til definitionen herover handler mobning altså også om, at mennesker kan komme til at handle udstødende for at kunne passe på sig selv.

Centrale begreber med udgangspunkt i den anvendte definition

I definitionen er nogle af de vigtigste begreber allerede blevet præsenteret. Herunder vil nogle af de mest centrale blive yderligere uddybet.

Værdighedsproduktion

Værdighedsproduktion handler om, hvordan dét andre gør eller siger til én efterlader en med en oplevelse af at føle sig værdig. I fællesskaber hvor der er høj grad af tillid, tolerance og tryghed, vil der ofte også være en høj(ere) grad af værdighedsproduktion. For at føle sig tryk og godt tilpas i et fællesskab er det vigtigt, at man oplever, at man er et værdigt og betydningsfuldt menneske i forhold til dem, man er sammen med. Men hvis en person udsættes for udstødelse og mobning kan vedkommende blive berøvet sin værdighed og anerkendelse som menneske. Det er noget af det alvorligste et menneske kan udsættes for. Det kan give alvorlige traumer og ar på sjælen for livet.

Alle tør for eksempel sige noget højt, uden at man behøver være nervøs for, om der er andre, der griner eller dømmes en, også selvom man ikke er sikker på, at det man siger er klogt eller sjovt. Man kan have diskussioner, uden at man er bange for, at man bliver uvenner. Eller man kan sige til andre, at man bliver ked af det, uden at være bange for, at man bliver udelukket, eller at nogen griner af en. Værdigheden består således af en udvidet grad af tolerance og respekt for både enshed og forskellighed.

Foragtproduktion

Foragtproduktion kan beskrives som det modsatte af værdighedsproduktion: at noget, der bliver sagt til, eller gjort ved en person, giver ham eller hende en oplevelse af at føle sig foragtet og uværdig.

”Foragtproduktion kan være i form af ord som ”hvor er du klam”, men kan også fungere som en række samstemmende ordløse handlinger blandt børnene, der viser og fokuserer foragten: at undlade at invitere, at vende ryggen til, at vende øjne, at overhøre etc. Begrebet dækker over både ord og bevægelser, der er foragtproducerende” (Kaplan, 2016:70).

Som Stine Kaplan Jørgensen er inde på i citatet ovenfor kan foragten vise sig gennem forskellige kropslige udtryk, både verbale og nonverbale. Når man foragter nogen sammen med andre, kan man lindre sin egen angst for at blive holdt udenfor og samtidig passe på sin egen plads i hierarkiet. Man kan ved at foragte andre, lindre ens egen angst for at blive ekskluderet og dermed få en fornemmelse af at høre til. Foragt kan derved give en oplevelse af trykthed i en klasse, hvor man skal vogte på hinanden for at føle sig sikker.

Foragtproduktion er således en vigtig mekanisme i mobning. Ofte vil det være sådan der hvor foragten får fat, at nogle er sammen i samhörige og forbundne fællesskaber, og herfra finder nogen eller noget at foragte. Det kan give medlemmerne i gruppen en stærkere oplevelse af sammenhold og fællesskab, idet der skabes et stærkt ’os’ overfor et ”klamt” eller ”nederen” ’dem’, ’ham’ eller ’hende’. Ved at være sammen om at foragte kan man overbevise hinanden om, at man er værdig til at være en del af fællesskabet. Man kan så igennem foragten etablerer en oplevelse af et

meget stærkt 'vi' og en følelse af særligt værdifuldt tilhør. Som Julia fra en 6. klasse formulerer det: "Victor er virkelig klam, har du set de briller, og så går han med strømper i sandalerne, en rigtig nørd – så ham kan vi ikke være sammen med, mig og Simone, det går bare ikke."

I forskningen om mobning ses foragt altså som en væsentlig del af de mekanismer, der trives og vokser. Og som eksemplet med Julia viser, kan foragten betyde, at empatien for den der foragtes svækkes eller helt forsvinder. Man kan simpelthen ikke være sammen med en med strømper i sandalerne, det er "klamt" og "Det går bare ikke". Julias afsky for Victor betyder, at hun får svært ved at opleve empati for ham, også selvom hun har masser af empati for hjerteveninden Simone. Dorte Marie Søndergaard siger om empati:

"Foragten og afskyen kan i sådan en situation blive så stærk, at den empati, som de fleste børn og voksne har adgang til at føle for hinanden, lukkes ned. Når det sker, kan mobning blive en mulighed, som børnene ikke i øjeblikket ser noget mærkeligt i at forfølge. Trangen til at forstøde og måske ødelægge det, man afskyer, giver en midlertidig fornemmelse af kontrol. Det giver en følelse af at beskytte det skrøbelige fælleskab man er en del af, og at beskytte ens eget tilhør" (Søndergaard, 2009b:13)

Samtidig er det væsentligt at bemærke, at foragtproduktionen ikke nødvendigvis hæfter på en bestemt person i særlig lang tid af gangen. Den kan også flytte sig rundt, så ingen kan føle sig sikre. Det betyder, at mobning ikke altid rammer en bestemt, men at den kan ramme forskellige personer. Dog er der tit nogen, der kan føle sig mere udsatte end andre. Karl fra 7. har et eksempel på, hvordan man kan blive udsat, hvis man kommer til at gøre noget forkert, og især hvis man i forvejen ligger på kanten: "I vores klasse skal man passe på hvad man gør, men der er nogen der skal passe mere på end andre". På den måde bliver mobning noget, der både kan gå ud over de samme børn år ud og år ind, men det kan også være sådan, at foragten flytter rundt til forskellige individer på forskellige tidspunkter. I begge tilfælde er der tale om mobning, selvom de har forskellige udtryk og former (Kofoed & Søndergaard, 2009; Kofoed & Søndergaard, 2013). I begge tilfælde skal man, som Karl fortæller, passe på, og samtidig er der nogen, der skal passe mere på end andre.

Der er flere forskellige måder at vise sin foragt på, f.eks. *ignorering*, hvor nogle ignoreres helt eller delvist, når han eller hun forsøger at sige noget, eller blot kommer ind i rummet. Herved vises at den, der ignoreres, ikke er værdig til at deltage i fællesskabet, ved at man slet ikke regner vedkommende for noget. *Afskyeliggørelse* bruges til at vise åbenlys foragt, og vises som frastødelse og væmmelse ved en persons tilstedeværelse eller eksistens. Dette sker ofte gennem nedværdigende ord, og et kropssprog der viser væmmelse og afsky (Søndergaard, 2011). Men også *latterliggørelse* kan anvendes som middel i mobning. Latterliggørelse vises gennem humor, hån og nedværdigende bemærkninger. Der tales f.eks. nedsættende om en persons tøj, hobby eller familie, samtidig med at der grines, fnyses og rystes på hovedet osv. Humor som middel kan være meget subtilt, da det kan være svært at få øje på for udenforstående. Med humor kan man altid henvise til at 'det var bare for sjov', 'han grinede selv med' eller 'kan du ikke tage en spøg?'. Humor kan være ganske svært at have med at gøre, da det bestemt ikke er alt, der bliver gjort grin med, og som der grines af, der er lige sjovt for alle. Det kan være masser af foragt gemt i humor, fx når det kommer til udtryk som sarkasme. Ignoreringen, afskyeliggørelsen og latterliggørelsen er begreber der uddybes i kerneteksten i tema 2 "Mobning-- forskellige mobbehandlinger og skiftende roller."

Longing for belonging (Længsel efter tilhør)

Længslen efter at høre til i fællesskaber er altafgørende i forhold til de in- og eksklusionsprocesser, der finder sted, når mennesker er sammen (Hansen, 2011). Udtrykket dækker over et alment menneskeligt behov for at høre til sammen med nogle andre. Særligt i sammenhænge hvor der er mobning, bliver disse længsler udfordret. Både for dem der er udenfor, men også for dem der er indenfor fællesskabet er tilhør til nogen og/eller noget fatal. Længslen efter tilhør er med til at bestemme, hvordan man kan deltage og hvordan man kan have det i en bestemt gruppe. Det er afgørende for, hvilke muligheder og begrænsninger man kan have i forhold til: Hvad tør man gøre? Hvad tør man ikke gøre? Hvad skal man passe på med at gøre eller ikke at gøre? for at blive dømt inde eller ude.

For at et individ kan føle sig tryk og accepteret med mulighed for at ytre sig, kræver det som tidligere nævnt at man føler sig værdig og betydningsfuld.

I forhold til længsler efter tilhør vil nogle gå meget langt for at opnå et sådant tilhør til et bestemt "vi" eller "os". Også selvom man kan blive nødt til at gøre ting der er ubehagelige over for andre.

Ofte vil længslen efter at blive i, eller komme ind i en bestemt gruppe, være præget af en "'vi' og 'de andre'" -tænkning, der udelukker andre end de udvalgte deltagere, fra det 'vi' man selv er, eller gerne vil være, en del af. De måder hvorpå deltagere i fællesskaber håndterer foragt og værdighed er ikke altid bevidste for alle, men kan foregå som 'sådan gør man bare i vores klasse', eller 'det gør man bare ikke i vores klasse', altså som skjulte eller usagte værdier eller normer, man lever efter uden at tænke nærmere over det. Så mobningen kan blive en måde at "bedrive fællesskab" på (Hansen, 2011) netop i kraft af længslen efter at høre til sammen med bestemte andre, og angsten for ikke at gøre.

Social eksklusionsangst

Når længslen efter tilhør trues for alvor, kan der blive tale om social eksklusionsangst. Længslen efter tilhør og social eksklusionsangst skal altså forstås i sammenhæng med hinanden. Den sociale eksklusionsangst kan gribe hele grupper, når individerne føler sig truet på deres tilhør, og den enkelte kan føle, at man skal 'overleve' og hele tiden passe på hvad man gør for at kunne være i klassen. Der kan udspille sig kampe eller konkurrencer om ikke at havne nederst i hierarkiet. Disse kampe og konkurrencer mod andre kan være præget af for eksempel foragt. Sker dette over længere tid, kan mobningen bide sig fast og få god næring gennem den fælles angst, der vokser frem, og det betyder, at hver enkelt kan føle sig presset og må vogte på de andre i fællesskabet for at passe på sig selv og sine nærmeste. Social eksklusionsangst bliver altså en slags kollektiv angst, hvor alle hele tiden skal holde øje, og være på vagt, sådan som Karl gjorde os opmærksom på. *"I vores klasse skal man passe på"*. Det kan betyde at man ikke kan tale frit.

Hannah fra 6. siger om dette: *"Jeg vil hellere sige, at jeg ikke har lavet mine lektier, end jeg vil sige noget højt i klassen"*. Både i Karls og Hannas klasser var der ikke særligt rart at være for mange af eleverne. Angsten for foragten var begge steder tydelig. Det betød for Karl, Hannah og deres klassekammerater, at de hele tiden skulle tænke over hvert et skridt de tog, og hver en handling de gjorde, og det gjaldt både i timerne og i frikvartererne. Hvis en klasse er præget af social eksklusionsangst kan dette betyde, at man for at passe på sig selv må 'træde nedad', for ikke selv at havne der, og det kan man for eksempel gøre gennem foragtproduktion (Søndergaard 2009a, 2009b, Søndergaard, 2011, 2012).

I klasser som Hannahs eller Karls vil man f.eks. ofte kunne opleve hvordan stemninger og omgangsformer bestandig vil være præget af en stærk 'os' og 'dem' mentalitet, og ganske ofte vil en hård omgangstone også være en hverdags-omgangsform. Den hårde tone vil, som tidligere nævnt, af individerne selv ikke altid blive forstået som foragtelig eller hård af dem, der bruger den, fordi de har vænnet sig til den, og fordi de også har vænnet sig til, at den også bruges inkluderende. Jonas fra Hannahs klasse siger om det: *"Vi snakker grimt til hinanden, drengene. På en måde. Men det er jo ikke sådan. Hvis jeg siger noget, så er det jo ikke ondt ment. Jeg kan sige grimmere ting til Poul, end Karl, fordi jeg kender ham så godt."* At tale grimt bliver her en måde at kunne "tåle mosten" på. Dem, der kan det, kan måske blive ens venner. Foragten kan altså bruges både over for dem man godt kan lide, og rettes mod dem man ikke kan lide. For en som Jonas, der på det tidspunkt hvor interviewet blev lavet var en af de populære, kunne den sociale eksklusionsangst tæmmes ved at han forsøgte at bevare kontrol over situationen når han bruger sproget foragtligt. På den måde kunne Jonas beholde og pleje sin egen position. Jonas havde vænnet sig til det og accepteret at sådan var koderne og kulturen i klassen. Hannah havde også vænnet sig til det, men følte samtidig at det var ubehageligt, og hun og de andre blev nervøse og usikre.

Moralske ordener

Moralske ordener handler om de mere eller mindre vedtagne regler og koder, der gælder i en bestemt sammenhæng – som uskrevne regler. For eksempel som vi så det med Jonas og Hannah hvor det sprog og de ord der blev brugt til at inkludere og ekskludere med blev brugt og taget op forskelligt at de to børn. Det handler altså om, hvordan der forhandles og etableres uformelle værdier og acceptable handlinger og tænkninger i klassen/gruppen. De moralske ordener fungerer således som normer for hvad der anses som værende passende og upassende adfærd i en bestemt kontekst og et bestemt fællesskab. *“DET gør man bare ikke herinde”* eller *“det er bare sådan det er, hvis man vil være med”*, eller eksemplet fra tidligere med Julia og Victor: *“og så går han med strømper i sandalerne, en rigtig nørd – så ham kan vi ikke være sammen med”*.

I klasser hvor der er mobning vil de moralske ordener ofte være præget af negative stemninger, foragt, og en vogten på sig selv og hinanden i kraft af den sociale eksklusionsangst. Ifølge Frede der går i 7. klasse skal det være en selvfølge, at man præcis ved, hvad man skal gøre, for at være indenfor i fællesskabet: *“Hvis det ikke er en selvfølge, så kommer man udenfor”*. Det vil sige, at man skal kunne aflæse og bruge de sociale koder der gælder, og man skal kunne bruge dem på en måde hvor de bare er en selvfølge. Kenneth fra klassen kommer for eksempel nogle gange til at sige den samme joke to gange, fortæller Frede, og det er bare SÅ kikset. Derfor er Kenneth dømt udenfor. *“Det gør man bare ikke”*. Frede fortæller videre om det at kunne have indflydelse på, hvordan man bliver til en sej elev i klassen *“Man skal passe på hvad man gør, er man udenfor skal man kravle langsomt”*.

Det er ikke lige meget, hvem man er, når man gør noget eller siger noget. De moralske ordener gælder alle, men de gælder nogle mere end andre. For der er nogle, der har mere ret til at definere, hvad de moralske ordener skal indeholde end andre, i kraft af den position de har i hierarkiet. *“(…) moralske ordener udstikker altså nogle bestemte kodekser for opførsel og nogle bestemte værdier, der af dem, der sidder i magtfulde positioner bliver betragtet som universelle og uangribelige”* (Kaplan, 2016:55).

Nogle har mere magt over in- og eksklusionskriterierne end andre. Så det er vigtigt at vide, hvor man er i hierarkiet, og hvordan man gebærder sig mellem alle de andre.

De moralske ordener er på den måde med til at skabe de kulturelle værdier og normer, som man som individ må orientere sig efter, når man forsøger at passe ind. Disse ordener findes i enhver kulturel sammenhæng, derved også konkret og lokalt i klasser, på skoler eller i institutioner og på blå, rød og grøn stue. De moralske ordener er vigtige at være opmærksomme på som fagprofessionel. Hvis der er mobning, vil de moralske ordener typisk være strammet til, så grænserne for, hvordan man kan være, bliver strikse. Kulturen bliver præget af intolerance, og flere risikerer at blive dømt ude som upassende og forkerte.

Moralnedsmeltning

I grupper præget af mobbemønstre ser man ofte det, som Helle Rabøl Hansen kalder moralnedsmeltning (Hansen 2005). Moralnedsmeltning sker for eksempel, når kulturen i en gruppe, i omgivelsernes øjne, er præget af et råt miljø og en rå og grov tone. Det handler altså om, hvordan hele gruppen reagerer på hinanden - også dem der er mere eller mindre passive i anvendelsen af den grove tone og evt. mobning.

Selv forklarer Helle Rabøl Hansen om moralen at:

“De fleste børn kender godt de alment accepterede normer for moral. De ligger dybt i vores kulturhistorie og i vores opvækst. Derfor er det interessant at iagttagelse, at der i udvikling af meningsgivende fællesskaber kan opstå en moral, der krydser den alment accepterede.

En ny moral, der indgår i den kollektive subjektivitet.” (Hansen 2018:45)

På trods af at de fleste børn og unge godt ved, hvad der i samfundet er 'normalt' og 'passende,' kan der udvikles en form for parallelmoral, der producerer brutalitet samtidig med, at den også bruges til at håndtere brutaliteten med. Det, at man altid kan sige, "at sådan er det bare herinde", kan bruges til at legitimere de overgreb, der foregår (Lindskov, 2007, Hansen 2018).

Udsagn som "det er bare for sjov," og "sådan taler vi unge altså til hinanden nu om dage," siger børn og unge ofte i grupper, hvor de skal begrunde den nedværdigende og parallelle moral. Når man som lærer for eksempel siger til eleverne, at de skal tale ordentligt til hinanden, er det ikke sikkert de

ved, hvordan de rent faktisk skal gøre det. Deres hverdagsprog er i deres øjne 'ordentligt,' selvom det har en særlig foragtelig form, for det har de vænnet sig til. Det er måden, de er sammen på, og det er måden, de tror man skal kommunikere på. Men i fodboldklubben eller hjemme kan der være helt andre koder, helt andre logikker og somme tider nærmest et andet sprog. Mobningen bliver på den måde normaliseret og får fat i fællesskabet som noget, vi bare gør her.

Den fagprofessionelles betydning for moralnedsmeltning.

Den lokale moral og moralnedsmeltning skabes inde i fællesskaberne mellem de mennesker, der befinder sig der. I fællesskaber, hvor der er moralnedsmeltning, kan de fagprofessionelle være med til at præge stemningen, både den ene og den anden vej. F.x. vil der i klasser med fordømmende parallelmoral, med f.eks. hårdt sprog og omgangsformer, også kunne blive udpeget som klasser, de fagprofessionelle ikke har lyst til at være i. Såkaldte hade-klasser eller problem-klasser er ofte klasser, hvor lærerne skal have lov at ventilere, når de kommer tilbage fra en time i lige præcis den klasse, og hvor kollegerne også ofte ret godt forstår dem. Det kan være hårdt for en lærer at have sådan en klasse, og det kan være hårdt at være elev i sådan en klasse. Det kan betyde, at den fagprofessionelle nærmest er 'bevæbnet,' inden man går ind. Vikaren er 'advaret,' og der forsøges en 'stram styring' og man 'slår hårdt' ned på uro. Det samme gælder også stuer i børnehaver eller hold på ungdomsuddannelser. At fagprofessionelle er negativt stemte, inden de træder ind i klassen eller på stuen og måske råber eller skælder ud, kan betyde, at man kommer til at bekræfte individerne 'herinde' i, at hård tone og omgangsformer er vejen frem og måden at kommunikerer på.

Det kunne være en ide at tænke på værdighedsbegrebet, og på at børnene/eleverne måske slet ikke ved, hvordan man etablerer fællesskab på andre måder. Mange børn og unge har ikke andre referencer til livet og skolen end deres egne erfaringer. Hvis de er præget af moralnedsmeltning og foragtproducerende mønstre, er det måske den eneste sociale omgangsform med andre, de kender til. Således kan den fagprofessionelle selv blive grebet af stemningen og være med til at føre 'nedsmeltningen' videre, gennem for eksempel meget skæld ud eller negative forståelser af børnene/de unge.

De mange kræfter

Mobning er som sagt et kompliceret fænomen der opstår i konkrete sammenhænge. For at kunne analysere disse sammenhænge arbejdes der i eXbus med et begreb, der kaldes "*de mange kræfter*". De mange kræfter handler om, hvad der griber og påvirker mennesker i en gruppe. Kræfterne kan være normer, der fortæller hvordan man skal være en 'rigtig' pige eller dreng. Det kan være magtstrukturer i grupperne, forventninger fra lærere, ledelse, forældre, samfund, venner og kammerater. De kommer f.x. fra medietilbud og realitystjerner, hvor udvalgte kendisser dømmer andre for deres præstationer. De kommer fra terror og krige, fra fortællinger om gode (ofte akademiske) og mindre gode (ikke akademiske) evner i uddannelsessystemet. De kommer fra dokumenter og retningslinjer for mål, test og evalueringer og fra forventningens glæde eller angsten for eksamen eller prøver. Det kan også være, de kommer fra angsten for fremtiden eller traumer fra fortiden. De kommer fra rummenes fysiske indretning, de nye kommunikationsteknologier i form af mobiltelefoner og sociale netværkssider, og fra computerspil og andre typer af medieprodukter. Alle disse kræfter og flere til vil have indflydelse på, hvad der kan ske i et fællesskab, hvor man er nødt til at være sammen og hvordan man kan omgås hinanden derinde. Kræfterne blander sig med hinanden inde i de konkrete fællesskaber og skaber en helt særlig kultur. Pointen er, at klassekultur og normer bliver skabt igennem de kræfter, der vikler sig sammen med fællesskabet. Det der kommer ud af det er med til at skabe muligheder og begrænsninger, både for den enkelte, og for fællesskabet som helhed.

Kræfterne bliver på den måde altid til i en konkret sammenhæng, også selvom de kommer udefra, fordi de blander sig med alt det andet, der allerede er 'derinde' på forhånd (Søndergaard, 2009a, 2009b). Det, der skabes kan få forskellige udtryk – for eksempel som mobning, der vil få gunstige kår i klasser, hvor kræfterne har bundet sig sammen på en helt særlig måde, mens det aldrig bliver aktuelt i en anden klasse, hvor kræfterne har bundtet sig sammen på en anden. I forhold til mobning, betyder det noget, hvilke kræfter der får fat i fællesskabet, hvordan de får fat, og hvordan individerne i fællesskabet håndterer dem.

Afslutning

Dette var en præsentation af det fællesskabsorienterede blik på mobning, sammen med nogle af de mest centrale begreber fra eXbus' forskning. Opsummerende kan det siges, at mobning skabes af og i fællesskaber, sammen med en lang række kræfter der ses både indeni og udenfor fællesskabet, og mobning kan være en måde at skabe fællesskab på. Mobningen kan rette sig mod bestemte personer i årevis, eller det kan flytte sig rundt mellem forskellige individer. Begrebet 'de mange kræfter' understreger hvordan samme regler, rammer, skolelogikker osv. kan blive til noget forskelligt, fordi kræfterne blander sig på forskellige måder i de forskellige fællesskaber. Dette skyldes at enhver klasse, ethvert menneske, enhver relation og situation er unik. Derfor kan man samtidig med at der tales om mobning som 'et fænomen', man kan genkende og definere, og forebygge, aldrig vide helt præcist hvor, hvornår og hvorfor det slår ned, og hvordan det ser ud. Men en ting er sikkert, at mobning skaber stor utryghed og kan give meget alvorlige skader hos den enkelte også traumer for resten af livet.

Med en øget forståelse af hvad mobning er, styrkes muligheden for at spore og sætte ind over for mobning – men også at forebygge muligheden for at mobning får gode kår i i daginstitutioner, skoler og på ungdomsuddannelser. Med en viden om – og opmærksomhed på – de mange faktorer der spiller ind på mobning, giver det både fagprofessionelle men også forældre, medieproducenter, skoleledere etc. muligheder for at skrue på de kulturer, der ellers kan udvikle sig til foragtproducerende og mobbende.

Anvendt litteratur

- Christoffersen, D. D. (2014) *Meningsfuldt skoleliv? - mellem faglige og sociale aktiviteter og engagementer*. Roskilde Universitetsforlag.
- Christoffersen, D. & Petersen K. (2011). "Mobning et socialt fænomen eller et individuelt problem?" Dafolo.
- Hansen, H.R. (2011) *Lærerliv og Elevmobning*. Ph.d.-afhandling, Institut for Uddannelse og Pædagogik, Aarhus Universitet
- Hansen, H. R. (2018). *undervisning er dannelse*. Danmarks Aarhus Universitetsforlag.
- Hansen, H. R., & Kofoed, J. (2018). Skolesorg, 76–85.
- Hein, N. (2012). *Forældrepositioner i elevmobning*. Ph.d afhandling fra Aarhus Univeritet.
- Kaplan, S. (2016) *Mobning og interventioner - Positioneringsteoretiske analyser af gruppesamtaler med børn*. Aarhus Universitet Graduate School og Arts.
- Kofoed, J. & Søndergaard, D. M. (2009) *Mobning :sociale processer på afveje*. (1. udgave.). Kbh.: Hans Reitzel.
- Kofoed, J. & Søndergaard, D. M. (2013) *Mobning gentænkt*. Hans Reitzel Forlag København.
- Lindskov, A. (2007). Mobningens mange ansigter. *Asterisk*, 34.2007
- Schott & D. M. Søndergaard (2014) (Eds.), *School Bullying - New Theories in Context*. Cambridge.
- Søndergaard, D. M. (2009a). Anders og vandslangen. *Psykologisk Set*, nr. 76.
- Søndergaard, D. M. (2009b). Mobning og social eksklusionsangst. In J. Kofoed & D. M. Søndergaard (Eds.), *Sociale processer på afveje*. Hans Reitzel Forlag København.

Søndergaard, D. M. (2011) Mobning, mobbefryd, humor og fællesskab. I Brinkmann & Jensesn Fællesskab I Skolen. Akademisk forlag

Søndergaard, D. M. (2012). Bullying and social exclusion anxiety in schools. *British Journal of Sociology of Education*, 33(3), 355–372.

Søndergaard, D. M. (2014). Social exclusion anxiety: bullying and the forces that contribute to bullying amongst children in school. In Schott & Søndergaard (Eds.), *School Bullying - New Theories in Context*. Cambridge.